

پاکستان و حوادث بمبئی

روابط هند و پاکستان با وجود فراز و نشیب‌های مختلف طی شصت سال گذشته در حالی که به سمت تنش‌زدایی و همگرایی منطقه‌ای حرکت می‌کرد، بعد از حوادث اخیر در بمبئی با بحران رو به رو شده است. گزارش زیر به بررسی چالش‌های پاکستان در این زمینه می‌پردازد.

پاکستان به رهبری آصف علی زرداری همکاری کنند. انتخاب زرداری به عنوان رئیس‌جمهوری جدید و یوسف رضا گیلانی به عنوان نخست‌وزیر، دهلی نو را به تثبیت وضعیت صلح با اسلام‌آباد امیدوارتر کرد. مواضع ملایم دولت گیلانی درباره کشمیر- جایی که ارتش پاکستان جای پای محکمی دارد- سینگ نخست‌وزیر هند و دیگر رهبران را خشنود کرده بود که می‌توانند به ادامه فرایند صلح با کشور رقیب خود (پاکستان)، بیش از گذشته امیدوار باشند.

در واقع سیاست خارجی پاکستان بعد از استقرار دولت جدید (به عنوان دولتی غیرنظامی) استمرار تنش‌زدایی دولت سابق با هند بود، هرچند این سیاست با مخالفت‌هایی نیز از سوی برخی گروه‌ها به ویژه ارتش مواجه گردید.

طبیعی بود که این نوع رفتار با سیاست‌های ارتش این کشور به عنوان بازیگر اصلی و مؤثر در مسأله کشمیر- سازگار نبود. موضع‌گیری ژنرال کیانی فرمانده ارتش پاکستان در خصوص اظهارات زرداری که مجاهدین

وقوع سه جنگ مختلف بین دو کشور هند و پاکستان، فضای بسیار سنگینی را تا سال ۲۰۰۴ میلادی بین دو کشور ایجاد کرده بود اما به تدریج با درک سران دو کشور به ویژه حزب حاکم در هند از یکسو و پرویز مشرف رئیس‌جمهوری سابق پاکستان، گفت‌وگوهای دهلی نو و اسلام‌آباد آغاز شد.

شکل‌گیری این گفت‌وگوها تأثیر زیادی در شکسته شدن فضای بدگمانی بین هند و پاکستان داشت به طوری که برگزاری چندین دور از این گفت‌وگوها و همچنین مذاکرات سه جانبه خط لوله صلح این امید را در شبه قاره ایجاد کرده بود که جنگ و منازعه‌ای در منطقه رخ نخواهد داد. درایت سران دهلی نو و اسلام‌آباد باعث شد که مذاکره درباره موضوعات حساسی چون کشمیر در اولویت‌های انتهایی این گفت‌وگوها قرار بگیرد.

با استعفای پرویز مشرف از سمت ریاست جمهوری، مقام‌های هندی با وجود نگرانی‌های گذشته درباره عملیات مجاهدین کشمیری در هند، اعلام کردند که به این گفت‌وگوها پایبند هستند و مایلند با دولت جدید

کشمیری را تروریست خوانده بود، نشان داد که مخالفت ارتش با سیاست‌های دولت حزب مردم سازگار نیست. عقب نشینی دولت پاکستان در مقابل مخالفت‌های انجام شده در نهایت به تطبیق حزب مردم با سیاست‌های ارتش درباره کشمیر شد و دولت سعی کرد خیلی وارد فضای تنش‌زا نشود. اما این تغییر خیلی آشکار نبود و دولت، از سیاست‌های ارتش پاکستان بطور پنهانی حمایت کرد.

در پی فضای مثبتی که بر روابط هند و پاکستان حاکم شده، شاه محمود قریشی، وزیر امور خارجه پاکستان دو روز قبل از حوادث بمبئی به دهلی رفته بود. در جریان این دیدار، دو طرف ضمن مرور مسائل مشترک خود، نحوه اعتمادسازی میان دو کشور را مورد بررسی قرار دادند. قریشی، درباره مسائل متفاوتی از جمله تروریسم، کشمیر، سیانچن، سیر کریک، تجارت و تقسیم آب رودخانه با پراناب موکرگی، وزیر امور خارجه هند گفت گو کرد.

بعد از برقراری تجارت در خط کنترل مرزی که از ماه گذشته صورت گرفت، دو طرف انتظار داشتند که این روابط به جنبه‌های دیگر، از جمله تسهیل رفت و آمد مردم کشمیر هند و پاکستان، گسترش یابد. انفجاری که در سال ۲۰۰۷ در خط مرزی رخ داد نیز یکی از موضوعاتی بود که دو طرف انتظار همکاری در راستای یافتن عوامل اصلی آن را داشتند. گروه‌های هندو، یکی از مظنونان برنامه‌ریزی این انفجارها بودند.

دیدار وزرای امور خارجه دو کشور در شرایطی صورت گرفت که سران پاکستان از جمله آصف علی زرداری، رئیس جمهوری، مواضع مثبتی در قبال هند اتخاذ کرد. زرداری قول داد که سلاح هسته‌ای را علیه هند به کار نبرد و مذاکره آشتی جویانه را در جهت برقراری مناسبات دوجانبه پیگیری کند.

دیدار مان موهان سینگ، نخست وزیر هند، با زرداری در نیویورک، که در ماه سپتامبر صورت گرفت،

موجب تغییر در نگرش اسلام آباد شد. بعد از حادثه حمله به سفارت هند در کابل، که هفتم ژوئیه رخ داد و روابط دو کشور را تیره کرد، این دیدار انگیزه مثبتی برای بهبود روابط دو کشور محسوب می‌شد. همزمان با این دیدار یکصد و یک نفر از زندانیان هندی که پاکستان آنان را به منظور نمایش حسن نیت خود در مذاکرات صلح با هند از زندان آزاد کرده بود، وارد خاک هند شدند. اما حوادث بمبئی فرصت بهبود روابط بین دو کشور را از بین برد.

دولت پاکستان و مشکلات داخلی

پیشتر امضای معاهده هسته‌ای بین آمریکا و هند، فشار مضاعف پنتاگون به اسلام آباد برای مقابله با طالبان و القاعده و مشکلات مالی وضعیت دولت جدید پاکستان را تضعیف کرده بود، به طوری که بسیاری از تحلیلگران بر این عقیده بودند که دولت گیلانی دو ماه بعد از آغاز سال جدید میلادی (۲۰۰۹) نمی‌تواند به حیات خود ادامه دهد و حزب مردم مجبور خواهد شد حکومت را به رقیب خود یعنی شاخه نواز مسلم لیگ واگذار کند.

اقتصاد پاکستان به علت وخامت اوضاع امنیتی، افزایش بهای نفت و قیمت مواد غذایی وارداتی از خارج و نیز بحران کنونی در بازارهای مالی و اعتباری به شدت لطمه دیده است. رئیس بانک مرکزی پاکستان در اواخر نوامبر اعلام کرد که صندوق بین‌المللی پول بخش اول وام درخواستی این کشور به میزان سه میلیارد و یکصد میلیون دلار را به اسلام آباد پرداخت کرد. بخش دوم این وام، اواسط مارس سال آینده میلادی به حساب بانک مرکزی پاکستان واریز خواهد شد. براساس توافق اسلام آباد و صندوق بین‌المللی پول؛ پاکستان باید وام دریافتی را به همراه سود چهار و نیم درصدی آن تا پایان سال ۲۰۱۵ به این صندوق بازگرداند.

این نهاد مالی جهانی اعلام کرده که پاکستان در ازای دریافت این وام موافقت کرده است در جهت حذف

مرحله‌ای یارانه انرژی، افزایش مالیات‌ها و دیگر اصلاحات پولی اقدامات لازم را انجام دهد.

نمایندگان اقلیت مجلس ملی مخالف رویکرد دولت برای درخواست وام از این صندوق اعلام کرده‌اند که صندوق بین‌المللی پول مقررات و تدابیر سخت‌گیرانه‌ای اعمال می‌کند که اجرای آن به ضرر اقشار عادی جامعه این کشور تمام خواهد شد.

ذخایر ارزی در حال کاهش پاکستان فقط می‌تواند هزینه‌های وارداتی این کشور برای شش هفته دیگر را تأمین کند و دولت گیلانی اعتراف کرده که برای حل این مسأله اقدامات فوری مورد نیاز است.

مشکلات ایجاد شده در بازارهای مالی کشورهای غربی تا حدودی بر اقتصاد شکننده پاکستان مؤثر بوده به طوری که کارشناسان مسائل اقتصادی این کشور هم اکنون تأکید دارند که با ادامه روند نزولی ارزش روپیه آینده دولت این کشور در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته است. فشارهای مضاعف اقتصادی از یکسو و مشکلات امنیتی در مناطق قبایلی و تأکید آمریکا برای مبارزه جدی با طالبان و القاعده و حملات آمریکا به مناطق شمالی پاکستان که با مخالفت احزاب و مردم این کشور همراه بود، از سویی دیگر توان و انرژی دولت گیلانی را به شدت کاهش داده بود.

حادثه بمبئی و روابط دو کشور

حادثه بمبئی جبهه فشار دیگری برای دولت گیلانی باز کرد و باعث شد تا دهلی نو پاکستان را مسؤول دخالت در این درگیری‌ها که به کشته شدن ۱۸۵ نفر منجر شد، متهم کند.

بلافاصله پس از انفجارهای دهلی، هند گروه‌های پاکستانی را عامل این حوادث دانست. وزیر امور خارجه هند اظهار داشت که دهلی نو خواستار آن است که تروریست‌ها و سازمان‌هایی که پشت این عملیات

تروریستی هستند به پای میز محاکمه کشانده شوند. موکرجی گفت که موفقیت دولت هند در انجام این کار به پاسخی بستگی خواهد داشت که مقامات پاکستانی به آن خواهند داد.

در مقابل اتهام‌های مطرح شده، مقام‌های پاکستانی ضمن تأکید بر ارائه مدارک مستند در خصوص دخالت اتباع پاکستانی در حوادث بمبئی، تأکید کردند که با هند همکاری خواهند کرد. البته پاکستانی‌ها راهکارهای زیادی به هند پیشنهاد کرده‌اند که یکی از آنها تشکیل کمیته تحقیق مشترک است.

ابتدا پاکستان پیشنهاد کرد رئیس سازمان اطلاعات ارتش پاکستان برای همکاری و سفر به دهلی در این خصوص آماده است. بعداً این پیشنهاد پس گرفته شد و قرار شد نماینده‌ای از این سازمان به دهلی برود و در نهایت فردی از طرف پاکستان در این زمینه به هند نرفت. با وجود تأکید آمریکا بر کاهش تنش بین هند و پاکستان این دو کشور همچنان گزینه‌های دفاعی را از روی میز حذف نکرده‌اند.

پاکستان هشدار داده است که در صورت افزایش تنش‌ها میان اسلام آباد و هند، نیروهای نظامی خود را از مرز افغانستان به مرز هند انتقال خواهد داد.

از سوی دیگر پاکستان در مقابل درخواست هند برای تحویل مظنونان موردنظر مقاومت کرده است. اظهارات رحمان ملک، مشاور امنیتی گیلانی نخست وزیر پاکستان گفت که هند تنها از پاکستان خواسته سه فرد تحت پیگرد را در ارتباط با حملات بمبئی به دهلی نو تحویل دهد، دو تن از این افراد به نام‌های داوود ابراهیم و تایگر ممون در پاکستان نیستند ضمن اینکه ما از هند خواسته‌ایم مدارک بیشتری درباره مولانا مسعود ازهر، سومین فرد مورد نظر به پاکستان بدهد. به طور قطع این اظهارات به معنای رد درخواست مقام‌های هندی است و

البته آنچه انتظار می‌رود این است که در صورت یافتن مظنونان مورد نظر هند در پاکستان، این کشور آنها را در دادگاه‌های خود محاکمه کند.

ایالات متحده به اطلاع هند رسانده است که ارتش و رئیس سرویس اطلاعاتی پاکستان پذیرفته‌اند که ملیت تروریست‌های حملات بمبئی پاکستانی بوده و این افراد از اعضای لشکر طیبه بوده‌اند.

سفر رایس با اعمال فشار بیشتر به پاکستان انجام شد. همزمان با سفر رایس سخنگوی کاخ سفید نیز از پاکستان خواست در رابطه با عملیات تروریستی بمبئی با قاطعیت اقدام کند و خیلی فوری با هند در تحقیق درباره آن همکاری کاملی داشته باشد. طرح اتهام‌های دهلی نو علیه اسلام آباد اگرچه روزهای اول برای دولت گیلانی بسیار سخت بود اما بتدریج سعی کرد به شکل خاصی آنرا مدیریت نماید.

دولت پاکستان و مقابله با چالش‌های جدید

در برخورد با این حادثه گرچه ابتدا دولت پاکستان از موضع ضعف برخورد کرد اما سعی کرد با اتخاذ سیاست‌هایی موضع دولت خود را تقویت نماید. ابتدا دولت گیلانی با برگزار کردن نشستی با عنوان کنفرانس امنیت ملی تلاش کرد نمایش خوبی از اقتدار حاکمیتی خود به هند نشان دهد و رهبران احزاب سیاسی پاکستان در نشستی با عنوان "کنفرانس امنیت ملی" با صدور بیانیه‌ای ضمن محکوم کردن حملات اخیر بمبئی، بر ادامه مذاکرات صلح با هند تأکید کردند.

این نشست که با حضور یوسف رضا گیلانی نخست وزیر پاکستان برگزار شد، در بیانیه خود همچنین بر همکاری اسلام آباد با دهلی نو برای شناسایی عوامل اصلی حملات اخیر بمبئی تأکید کرده است.

شری رحمان وزیر اطلاع رسانی این کشور درباره محتوای مذاکرات نشست مذکور گفت: در این نشست بر

همکاری دولت پاکستان با مقام‌های هندی جهت کاهش تنش تأکید شد، ضمن آنکه همه رهبران احزاب سیاسی حاضر در این نشست ادامه مذاکرات جامع صلح با هند را خواستار شدند. وی در عین حال افزود که ارتش پاکستان آماده مقابله با هر گونه تهدید خارجی است.

محمود قریشی وزیر خارجه نیز در پایان این نشست به خبرنگاران گفت: حضور رهبران جناح‌های موافق و مخالفت در این نشست، نشانه اتحاد و همبستگی آنها برای مقابله با خطرها و تهدیدهای خارجی است. وی افزود: پاکستان آماده همکاری با هند برای شناسایی عاملان حملات شهر بمبئی است.

قریشی همچنین با انتقاد از تبلیغات ضد پاکستانی در مطبوعات هندی گفت که رسانه‌ها و مطبوعات این کشور نباید فضای سیاسی در جنوب آسیا را به سمت تنش سوق دهند. در این نشست رهبران احزاب از جمله شاخه نواز و شاخه قائد اعظم مسلم لیگ، جماعت اسلامی، جمعیت علمای اسلام، جنبش متحده قومی، حزب ملی عوام، جمعیت اهل حدیث، حزب مردم، حزب عدالت و دیگر احزاب ملی‌گرا در ایالت‌های چهارگانه پاکستان شرکت داشتند.

سپس دولت پاکستان با طرح و برجسته تر کردن تهدید نظامی دهلی نو تلاش کرد بتدریج موضوع انتقال نیروهای ارتش از مناطق قبایلی به مرزهای مشترک با هند را برجسته کند.

در حال حاضر بسیاری از نیروها و احزاب سیاسی در پاکستان از مواضع دولت دفاع می‌کنند و حتی شورایی قبایلی و گروه‌های شبه نظامی مخالف دولت اسلام آباد برای دفاع از این کشور اعلام آمادگی کرده‌اند و این برای دولتی که در آستانه سقوط بود، هدیه‌ای بسیار ارزشمند است. کلیه گروه‌های مهم جنگجوی قبایلی از جمله بیت‌الله محسود و مولوی فضل الله پیشنهاد کردند به

دنبال تهدیدهای هند ارتش پاکستان به عملیات جاری در مناطق قبائلی پایان داده و به مرزهای غربی کشور توجه نماید و دفاع از مرزهای غربی را به آنان واگذارد و آنان حاضر به برقراری آتش بس می‌باشند. یک مقام امنیتی پاکستان در این خصوص گفت: سوء تفاهم جنگجویان در فاتا را می‌توان از طریق مذاکره حل کرد.

همچنین همزمان با تشدید تدابیر امنیتی در شهرهای مختلف پاکستان، مقام‌های ارشد این کشور از جمله ژنرال کیانی فرمانده ارتش به همراه وزیر امور دفاع و رئیس سازمان اطلاعات ارتش در این نشست شرکت کرده و درباره تحولات اخیر به تبادل نظر پرداختند. نیروهای امنیتی پاکستان به حالت آماده باش در آمده‌اند و این مسأله نشان می‌دهد که وضعیت امنیتی در این کشور بسیار شکننده است.

تماس فردی ناشناس با زرداری که خود را وزیر امور خارجه هند معرفی کرده نقص تدابیر امنیتی در کاخ ریاست جمهوری پاکستان را عیان کرده و این مسأله به نگرانی عمده‌ای برای مقام‌های سیاسی و ارتش این کشور تبدیل شده است.

همچنین شبه نظامیان طالبان حملات متعددی به تانکرهای سوخت و کامیون‌های مواد غذایی نیروهای ناتو در پیشاور پاکستان انجام دادند. در این حملات بیش از ۲۰۰ دستگاه تانکر سوخت و کامیون حامل مواد غذایی نیروهای ناتو در پیشاور به آتش کشیده شد. طی سه ماه گذشته تانکرهای سوخت و کامیون‌های حامل مواد غذایی نیروهای تحت فرمان آمریکا و ناتو در افغانستان که از منطقه قبایلی خیبر پاکستان عبور می‌کنند به دفعات مورد حمله نیروهای شبه نظامی طالبان محلی قرار گرفته‌اند. دولت ایالتی سرحد پاکستان در نوامبر گذشته میلادی به مدت یک هفته گذرگاه خیبر را به دلیل حملات مکرر

طالبان محلی به خودروها و کامیون‌های تدارکاتی ناتو مسدود کرده بود.

با افزایش تنش‌ها بین دو کشور نیروهای امنیتی پاکستان در ۷ دسامبر اردوگاه آموزشی متعلق به عاملان احتمالی بمب‌گذاری‌های هند را تصرف کردند. منابع امنیتی پاکستان اعلام کرده‌اند که سه تن از سران "جماعت الدعوه" که شاخه سیاسی "لشکر طیبه" به شمار می‌رود، در حومه مظفر آباد مرکز بخش کشمیر پاکستان بازداشت شده‌اند.

پس از مطرح شدن اتهامات هند مبنی بر اینکه "لشکر طیبه" از خاک پاکستان برای آماده کردن خود استفاده می‌کند، این عملیات با هدف جمع آوری جزئیاتی درباره فعالیت‌های بنیاد "جماعت الدعوه" در کشمیر انجام شده است. اعضای گروه شبه نظامی "لشکر طیبه" از سال ۲۰۰۴ از این اردوگاه برای آموزش شبه نظامیان به منظور مقابله با حاکمیت هند در کشمیر تحت کنترل هند استفاده کرده‌اند. هند، شبه نظامیان پاکستانی وابسته به لشکر طیبه را از عاملان بمب‌گذاری‌های بمبئی می‌داند.

کاندولیزا رایس وزیر امور خارجه آمریکا از پاکستان خواست برای سرکوب شبه نظامیان در پی حملات تروریستی بمبئی فوراً وارد عمل شود.

پس از این عملیات وزیر خارجه پاکستان گفت: مظنونان بازداشتی تحویل هند نخواهند شد. قریشی افزود: درخواست‌های هند برای استرداد مظنونان به دخالت در حملات اخیر بمبئی به هند امکان پذیر نیست حتی اگر هند برای این کار به جنگ روی آورد. وی گفت: ما خواهان جنگ نیستیم اما اگر دهلی نو بخواهد جنگ را تحمیل کند باید بداند که ما به طور کامل برای جنگ آماده هستیم. چودری احمد مختار وزیر دفاع پاکستان نیز گفت: تنها مسؤولان این کشور اجازه بازجویی از افراد دستگیر شده را دارند، چه این افراد در حملات بمبئی نقش

داشته و چه نداشته باشند. وی در عین حال تأکید کرد که هند و پاکستان می‌توانند براساس شیوه و روشی که اسلام آباد برای بررسی پرونده حملات بمبئی تعیین کرده است، به طور مشترک همکاری کنند.

آصف علی زرداری رئیس جمهوری پاکستان پیشتر تأکید کرده بود که بازداشت این مظنونان در پاکستان ثابت می‌کند که این کشور متعهد به مقابله با تروریسم است. وی افزود همان‌گونه که در این حملات نیز مشاهده شد، پاکستان علیه عواملی که در خاک این کشور در تلاش برای حمله به کشورهای همسایه هستند اقدام و با آنها به عنوان جنایتکار، تروریست و قاتل برخورد خواهد کرد.

بنابر درخواست دولت هند در شورای امنیت سازمان ملل برای غیر قانونی اعلام کردن و توقف فعالیت‌های گروه جماعت الدعوه شاخه سیاسی لشکر طیبه، پاکستان از موافقت این کشور در این ارتباط خبر داد. در واقع پاکستان با حمله به مقر لشکر طیبه و گروه جماعت الدعوه سعی کرد از حملات احتمالی هند به این مناطق جلوگیری نماید.

ارزیابی

درباره حوادث بمبئی تحلیل‌های متفاوتی ارائه شده اما به نظر می‌رسد با توجه به خصیصه همیشگی دولت‌های حاکم بر پاکستان مبنی بر تبدیل تهدید به فرصت، در این حادثه نیز دولت گیلانی با ابتکاری جالب در صدد بود تا این مقطع تهدیدهای نظامی را به فرصتی جهت تغییر قاعده بازی در منطقه و به نفع خود تبدیل کند. دولت پاکستان قبل از حادثه بمبئی در دو صحنه داخلی و خارجی با مسأله مناطق قبایلی و بمباران‌های

مکرر هواپیماهای بدون خلبان آمریکایی و همچنین تشدید اختلافات داخلی با احزاب رقیب مانند شاخه نواز مسلم لیگ مواجه بود که این مسأله فشار مضاعفی را به دولت و حزب مردم وارد می‌کرد. اما حادثه اخیر در بمبئی جدای از فشارهای موقتی که به دولت پاکستان وارد کرد به دو نتیجه منجر شد: یکی وحدت ملی و تقویت حزب مردم و دوم فشار سیاسی به آمریکا. (از آن جهت که آمریکا علاوه بر مسائل افغانستان و شمال پاکستان با تنش جدیدی در منطقه روبرو شد)

لذا باید تصریح کرد ارتش پاکستان همان‌طور که در دوره بوش با مدیریت مشرف توانست به بازیگری مؤثر در راهبرد مورد ادعای آمریکا در جنگ علیه تروریسم تبدیل شود، در دوره جدید ریاست جمهوری اوباما نیز می‌خواهد همان بازیگر مؤثر باقی بماند. پاکستان می‌داند که دهلی نو به دلایل مختلف نمی‌خواهد وارد منازعه - حتی با شدت کم - با اسلام‌آباد شود بنابراین سعی می‌کند به بهترین نحو منافع خود را حتی برای کوتاه مدت تأمین کند. اما از جهت دیگر سیاست‌های نظامی پاکستان بیش از پیش مورد تهدید قرار گرفته است و آمریکا و هند خواهان سیاست غیر نظامی پاکستان هستند. تغییر این سیاست‌ها از آنجا که ریشه در تاریخ پاکستان و قدرت نظامیان در این کشور دارد به زمان بیشتری نیاز دارد در واقع حوادث بمبئی از یک جهت مشخص می‌کند که بهبود روابط دو کشور چه دشمنانی دارد و از طرف دیگر نقطه فشاری بر ضرورت اصلاح سیاست نظامی این کشور و در واقع تضعیف پاکستان است.

زیبا فرزین‌نیا

مرکز مطالعات آسیا و اقیانوسیه